

رقابت دو قطب مکمل در خاورمیانه

پتروشیمی می‌تواند تهران و ریاض را به یک رابطه متوازن و همکاری جویانه نزدیک‌تر کند

علیرضا
عنایتی

سفیر ایران در عربستان سعودی

با راهبردهای کلان دولت، محدودیت‌های ساختاری اقتصاد ملی و ملاحظات ژئوپلیتیک هر کشور شکل می‌گیرد. در این چهارچوب، این صنعت به ابزاری برای بازتعریف جایگاه کشورها در زنجیره ارزش جهانی و مدیریت وابستگی‌های راهبردی بدل شده است. نمونه شاخص این رویکرد را می‌توان در تجربه عربستان سعودی و بویژه در شکل‌گیری و تحول شرکت صنایع پایه سعودی (سابیک) مشاهده کرد. «سابیک» در سال ۱۹۷۶ و با فرمان سلطنتی در مقطعی تأسیس شد که راهبرد اقتصادی عربستان بر تبدیل فرآورده‌های جانبی نفت و گاز به محصولات شیمیایی با ارزش افزوده بالاتر استوار بود. هدف اولیه از تأسیس این شرکت، عبور از منطق صادرات خام منابع هیدروکربوری و ورود نظام‌مند به زنجیره جهانی تولید مواد شیمیایی، پلیمرها و کودهای صنعتی بود؛ هدفی که از همان ابتدا با انتخاب هوشمندانه مکان‌یابی صنعتی در دو قطب «الجبیل» در سواحل خلیج فارس و «بنبع» در کرانه دریای سرخ، پیوندی مستقیم با ملاحظات لجستیکی، صادراتی و ژئوپلیتیک پیدا کرد.

در امتداد این راهبرد، شبکه تولیدی «سابیک» به تدریج گسترش یافت و امروز شامل ۱۸ شرکت وابسته در داخل عربستان سعودی است. تمرکز اصلی این شبکه در شهر صنعتی «الجبیل» به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین خوشه‌های پتروشیمی جهان نشان‌دهنده سیاست تمرکز صنعتی و ایجاد هم‌افزایی میان واحدهای تولیدی است؛ در حالی که استقرار دو واحد در «بنبع» و یک واحد در «دمام» بازتابی از تلاش برای توزیع جغرافیایی تولید و دسترسی متوازن به بازارهای دریایی شرق و غرب به شمار می‌آید.

از منظر تحلیل صنعتی، شرکت «سابیک» نمونه‌ای برجسته از یک بازیگر جهانی در صنعت پتروشیمی و مواد شیمیایی است که با بهره‌گیری از منابع، تخصص فنی و ساختار سازمانی یکپارچه، سببی گسترده و متنوع از محصولات را ارائه می‌دهد. این سبد شامل چهار زیرگروه اصلی نظیر: مواد شیمیایی، کود، پلیمرها و تولیدات تخصصی است که هر کدام نقش راهبردی در صنایع مختلف ایفا می‌کنند و از این طریق، «سابیک» به تأمین نیازهای گسترده بازارهای جهانی می‌پردازد.

این شرکت در حوزه مواد شیمیایی، بلوک‌های سازنده‌ای تولید می‌کند که پایه ساخت طیف وسیعی از مواد شیمیایی پیشرفته و پلاستیک‌ها هستند و در ساخت محصولات روزمره در سراسر جهان کاربرد دارند. در بخش کود و مواد مغذی کشاورزی، این شرکت جایگاه برجسته‌ای در میان تولیدکنندگان منطقه‌ای دارد و با ارائه کودهای معمولی و تخصصی، محصولات اوره و آمونیاک و ترکیبات معدنی مبتنی بر نیتروژن، به رفع تقاضای رو به رشد جهانی برای غذا و ارتقای بهره‌وری کشاورزی کمک می‌کند.

مجموعه محصولات پلیمری این شرکت با تمرکز بر بخش‌های خودرو، فوم و مواد سبک و لوله، امکان جایگزینی مواد سنتی نظیر چوب، پنبه و شیشه را در محصولات مصرفی و صنعتی فراهم می‌آورد و به توسعه فناوری‌های نوین و کاربردی در تولید صنعتی نیز کمک می‌کند. بخش تولیدات تخصصی «سابیک» نیز با تمرکز بر پلیمرهای با کارایی بالا و ترکیبات و افزودنی‌های پیشرفته، پاسخگوی نیازهای

صنعت پتروشیمی در دهه‌های اخیر به تدریج از جایگاه یک بخش مکمل در زنجیره انرژی فراتر رفته و به یکی از پیشران‌های اصلی نوآوری فناورانه و تحول صنعتی در اقتصاد جهانی بدل شده است. پیوند عمیق محصولات پتروشیمی با طیف وسیعی از صنایع از جمله خودروسازی و الکترونیک پیشرفته گرفته تا بهداشت، داروسازی، تجهیزات پزشکی و ساخت‌وساز شهری به گونه‌ای است که بدون دسترسی پایدار به مواد پایه و تخصصی این صنعت، تداوم رشد صنعتی در بسیاری از کشورها با اختلال جدی مواجه خواهد شد. این وابستگی ساختاری، پتروشیمی را به نقطه تلاقی سیاست انرژی، توسعه صنعتی و رقابت‌پذیری اقتصادی تبدیل کرده است.

برآورد‌های نهادهای معتبر بین‌المللی نشان می‌دهد که تا افق ۲۰۳۰ بیش از یک‌سوم رشد تقاضای جهانی نفت نه در بخش حمل‌ونقل یا مصرف مستقیم سوخت که در زنجیره‌های پایین‌دستی پتروشیمی جذب خواهد شد. این تحول بیانگر تغییر پارادایم در الگوی مصرف انرژی جهانی است که در آن، ارزش اقتصادی نفت و گاز بیش از آنکه در سوزاندن مستقیم آنها متبلور شود، در تبدیل به مواد اولیه با ارزش افزوده بالا و کاربردهای متنوع صنعتی معنا پیدا می‌کند. به همین دلیل بسیاری از اقتصادهای پیشرو، سرمایه‌گذاری در بخش پتروشیمی را به مثابه یک ضرورت راهبردی برای حفظ رشد اقتصادی بلندمدت تلقی می‌کنند. افزون بر این، نقش فزاینده پتروشیمی در توسعه فناوری‌های نوین سبب شده است که این صنعت به زیرساختی پنهان اما تعیین‌کننده برای گذار دیجیتال و حتی گذار انرژی بدل شود. توسعه خودروهای برقی، انرژی‌های تجدیدپذیر، تجهیزات ذخیره‌سازی انرژی و زیرساخت‌های هوشمند شهری همگی به شدت به محصولات پتروشیمی وابسته‌اند؛ وابستگی‌ای که اهمیت این صنعت را در سناریوهای کاهش کربن و اقتصاد سبز نیز برجسته می‌سازد. در چنین چهارچوبی، آینده تقاضای انرژی را باید در بستر زنجیره‌های پیچیده ارزش، نوآوری‌های فناورانه و سیاست‌های صنعتی کشورها مورد بررسی قرار داد. صنعت پتروشیمی به‌عنوان حلقه واسط میان منابع هیدروکربوری و اقتصاد دانش‌بنیان، نقشی کلیدی در شکل‌دهی به این آینده ایفا می‌کند و از همین رو به یکی از میدان‌های اصلی رقابت اقتصادی و ژئوپلیتیک در قرن بیست‌ویکم تبدیل شده است.

◀ تجربه عربستان

در مقیاس جهانی، صنعت شیمی و پتروشیمی با سهمی در حدود ۹ تریلیون دلار از تولید ناخالص داخلی جهان در امتداد زنجیره ارزش خود و با ایجاد نزدیک به دو میلیون شغل مستقیم و بیش از ۱۷۰ میلیون فرصت شغلی غیرمستقیم به یکی از ارکان بنیادین اقتصاد مدرن بدل شده است. در این میان، منطقه آسیا-اقیانوسیه بیشترین سهم را در تولید، مصرف و نوآوری این صنعت به خود اختصاص داده و در عمل به موتور محرک رشد پتروشیمی در جهان معاصر تبدیل شده است.

توسعه صنعت پتروشیمی در عصر کنونی دیگر صرفاً تابع دسترسی به فناوری یا مزیت‌های اقتصادی نیست، بلکه در پیوندی تنگاتنگ

نقش فزاینده پتروشیمی در توسعه فناوری‌های نوین سبب شده است که این صنعت به زیرساختی پنهان اما تعیین‌کننده برای گذار دیجیتال و حتی گذار انرژی بدل شود